

POLSKA W CZASACH ROZBICIA DZIELNICOWEGO (XII w.)

- Granice Polski w 1138 r.
- ⋯ Granice terenów zależnych od Polski lub w strefie jej zagwarantowanych wpływów
- Dzielnica dziedziczna Władysława II Wygnańca i ziemie podlegające mu w 1138 r.
- W Dzielnica dziedziczna Henryka Sandomierskiego
- Dzielnica dziedziczna Bolesława Kędzierzawego wraz z dzielnicami przyłączonymi i dzielnicą senioralną w latach 1146 – 1173
- Dzielnica dziedziczna Mieszka Starego wraz z dzielnicą senioralną w latach 1173 – 1177
- Dzielnica wydzielona Kazimierzowi Sprawiedliwemu wraz z dzielnicami przyłączonymi i dzielnicą senioralną w latach 1177 – 1194
- Dzielnica senioralna
- Ziemie lenne (zależne od seniora)
- Grody oprawne księżnej Salomei w Łęczycy i poza nią
- Granica Pomorza Zachodniego (ok. 1138)
- K Główne grody prowincji
- Grody kasztelańskie

Okres rozbitcia dzielnicowego – XII wiek

W 1138 r. Bolesław Krzywousty testamentem podzielił państwo na dzielnice. Podziałów dokonywano już wcześniej, ponieważ władca uważany był za właściciela państwa i mógł je dzielić między synów. Nowym elementem było sprawowanie władzy zwierzchniej. Księciem-seniorem miał być zawsze najstarszy z Piastowiczów. Uzyskiwał specjalną dzielnicę, której nie przekazywał synom, lecz następnemu seniorowi. Stolicą tej dzielnicy był Kraków. Obejmowała ona ziemię łączyczką, sieradzką, wschodnią Wielkopolskę, część Kujaw i zwierzchnictwo nad Pomorzem, zatem nie pokrywała się z żadną z dawnych dzielnic plemiennych. Kształt jej zmienił się już w XII wieku. W 1144 r. Łęczycę, stanowiącą dożywocie wdowy po Krzywoustym, Salomei, przyłączono do Mazowsza, w 1146 r. Kalisz i Gniezno do Wielkopolski, a w 1166 r. ziemia wiślicka stała się dzielnicą dziedziczną Kazimierza Sprawiedliwego.

Drzwi gnieźnieńskie z XII w. ze scenami z życia i śmierci św. Wojciecha

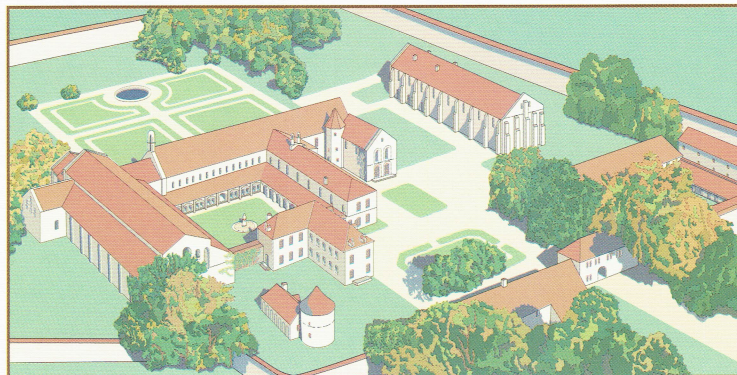
Prusowie (fragment Drzwi gnieźnieńskich)

walk, kiedy w latach 1194-1202 Mieszko Stary panował na przemian z małoletnim synem Kazimierzem, Leszkiem Białym. W kolejnych walkach coraz większą rolę odgrywali możni i biskupi.

Uprawnienia seniora, który mógł współdecydować o obsadzeniu urzędów w dzielnicach braci, utrzymywać w nich własne załogi wojskowe, prowadzić politykę zagraniczną oraz sprawować opiekę nad małoletnimi i ich dzielnicami, okazały się w dużej mierze fikcją. W XII w. tylko jedna zmiana na stolicy krakowskiej odbyła się bez wstrząsów. W pozostałych przypadkach Kraków stawał się przedmiotem walk zbrojnych. W 1146 r. koalicja młodszych książąt zmusiła Władysława Wygnańca do ucieczki z kraju i nawet podjęta w jego obronie wyprawa cesarza Fryderyka Barbarossy nie dała rezultatu, na tronie utrzymał się Bolesław Kędzierzawy.

W 1173 r., po jego śmierci, władzę przejął kolejny brat, Mieszko Stary, ale po czterech latach wybuchł bunt możnych małopolskich z biskupem krakowskim Gedką na czele i księciem Krakowa został wbrew zasadzie senioratu najmłodszy z synów Bolesława Krzywoustego – Kazimierz Sprawiedliwy. Zdołał on na zjeździe w Łęczycy w 1180 r. uzyskać zgodę możnych i Kościoła na przekazanie Krakowa w spadku synom. Doprowadziło to do następnego

Rozdrobnienie postępowało powoli. W XII w. kolejni seniorzy gromadzili w swoim ręku z reguły ponad połowę ziem polskich. Na początku XIII w. udało się to jeszcze Henrykowi Brodatemu. Później jednak następowały podziały pierwotnych dzielnic, zwłaszcza jeżeli władca – jak Konrad Mazowiecki czy Henryk Pobożny – miał kilku synów. Książęta toczyli też nieustanne walki o rozszerzenie swoich posiadłości kosztem braci lub krewnych.

Makieta przedstawiająca średniowieczne opactwo

POLSKA W CZASACH ROZBICIA DZIELNICOWEGO (XIII w.)

- Państwo Henryków Śląskich (do 1241 r.)
- Granice zewnętrzne pozostałych księstw w 1. poł. XIII w.
- Dzielnice dziedziczne książąt śląskich
- Ziemie utracone do poł. XIII w.
- Ziemie utracone w 2. poł. XIII w.
- Ziemie uzależnione w latach 1230 – 1233 (z datami uzależnienia)

- Ziemie przyłączone do państwa Henryków Śląskich w latach 1231 – 1234 (z datami przyłączenia)
- Państwo Krzyżackie ok. 1235 r.
- Państwo Zakonu Krzyżackiego ok. 1278 r.
- Marchie i kraje zależne od Niemiec
- Cesarские ziemie lenne

- Główne kierunki krzyżackich podbojów
- Główne kierunki najazdu Tatarów w latach 1223 – 1241
- Główne kierunki najazdu Tatarów w latach 1259 – 1260
- Główne kierunki najazdu Tatarów w latach 1287 – 1288

Okres rozbitcia dzielnicowego – XIII wiek

Rozbitcie dzielnicowe było okresem intensywnych przemian gospodarczych i społecznych. Zanik władzy centralnej i walki między braćmi wzmocniły możnych, którzy od kolejnych władców uzyskiwali przywileje immunitetowe ograniczające pobór danin i posług na rzecz księcia z ich posiadłości oraz podległość sądownictwu książęcemu. Dochody z ziemi immunizowanej czerpał właściciel, a podstawą dochodów książęcych stał się własny majątek. Właściciele dóbr zainteresowani byli zagospodarowaniem ziem dotąd niezamieszkanymi, a ponieważ w wielu krajach Europy nastąpiło w tym okresie względne przeludnienie, do Polski przybywali osadnicy z zachodu, głównie z Niemiec. Osiedlali się na podstawie umowy z właścicielem na tak zwany prawie niemieckim, pozostawiającym osadnikom dość szeroki samorząd, gwarantującym prawo odejścia ze wsi i ustalającym wysokość świadczeń na rzecz pana i Kościoła. Na prawo niemieckie przechodziły również wsie polskie, osiedlano też ludzi luźnych, zwanych łazęgami. Stopniowo zacierały się różnice między chłopami polskimi a przybyszami, zaczął się tworzyć jednolity stan kmiecy.

Nastąpiły zmiany w technice uprawy ziemi – powszechnie stosowano trójpolówkę i metalowe narzędzia w miejsce drewnianych. Z tego okresu pochodzą liczne nazwy Poręba, Porąbka – oznaczające wieś na terenie wykarczowanego lasu, oraz Wola, Wólka – oznaczające wolność od danin, przyznaną osadnikom na czas zagospodarowania.

*Św. Jadwiga Śląska,
żona Henryka Brodatego,
matka Henryka Pobożnego*

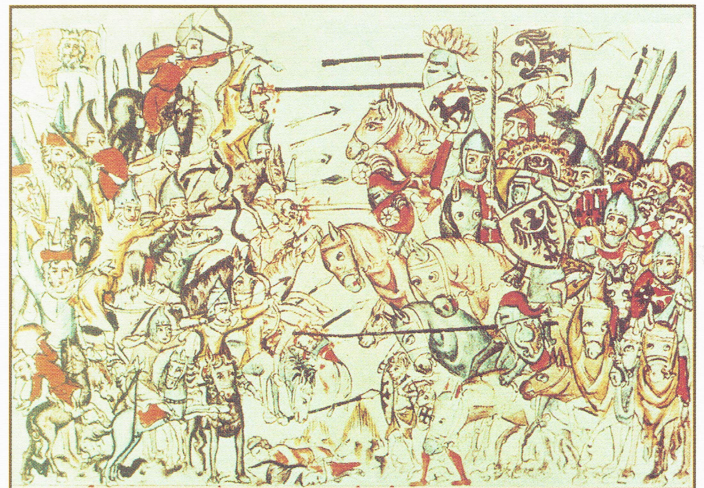
Jednocześnie rozwijały się miasta. W XIII w. powstało ich sporo, zwłaszcza na podgrodziach, w miejscowościach targowych oraz przy brodach. Zazwyczaj były niewielkie, miały po kilkuset mieszkańców. Miasta rządziły się odrębnym prawem, miały samorząd, własne sądy i specjalne przywileje, dające im wyłączne prawo uprawiania rzemiosła i handlu jego wyrobami. W początkowym okresie handlowały przede wszystkim z najbliższą okolicą. Dopiero dalszy ich rozwój spowodował, że granice między dzielnicami utrudniały rozprzestrzenianie się handlu.

Rozbitcie nie było polską specyfiką. Osłabienie lub zanik władzy centralnej nastąpił także w sąsiednich krajach. W Niemczech na Wielkim Bezkrólewiu skorzystali lokalni książęta, prowadząc samodzielną ekspansję. W wyniku podbojów rozpoczętych przez władców saskich powstała na ziemiach Wioletów Marchia Brandenburska, której władcy próbowali w XIII w. podboju ziem polskich.

Nowym czynnikiem militarno-politycznym było pojawienie się w Europie Mongołów. W latach 1239-1240 podbili oni na trzy wieki Ruś Kijowską. Polska przeżyła trzy wielkie najazdy (1241, 1259, 1287), ale nie została podporządkowana na stałe.

Wojownik tatarski

Bitwa pod Legnicą 1241 r. Miniatura z Legendy o św. Jadwidze, 1353 r.

Wojownicy mongolscy